

Holisztikus vonások Pápai Páriz Ferenc „Pax animae” és „Pax corporis” című műveiben

Holistic Features in the Pax animae (Peace of the Soul) and Pax Corporis (Pax of the Body) of Ferenc Pápai Páriz

habil.Petróczi Éva, PhD író, költő, műfordító, publicista, irodalomtörténész
hetpetty@hungarnet.hu

Initially submitted Oct. 15, 2021; accepted for publication Oct.28, 2021

Abstract

Ferenc Pápai Páriz, son of a puritan pastor and author, Imre Pápai Páriz, was one of the most versatile figures of late 17th, early 18th century Transylvania. He got his M.D. degree in Basel, survived a great plague there, and became one of the true disciples of the famous Professor Henricus Glaserus, one of the victims of this murderous contagious illness. In the very rich list of the Pápai Páriz publications there are poems, a biblical drama, entitled *Isaac and Rebecca*, and many medical and theological works. He was the professor of philosophy at the famous Reformed College of Nagyenyed; but the best-known and most widely quoted pieces written by him are the „twin volumes” of *The Pax Corporis* and *Pax Animae*. The first one became a very useful medical handbook and collection of therapies for those who were unable to reach, or to afford any medical care. And, at the same time, the first one to deal with children’s and women’s diseases. Together with the practical medical advices, he always carefully dealt with the problems of the human psyche. And in his *Pax animae* he was able to concentrate upon body and soul at the same time. That’s why we can call him „the father of holistic thinking and method” in Hungary and Transylvania. This philosophy and practice appears in the laudatory poems written about his books, by contemporary authors. As for instance, a close friend and a patient of his, Miklós Tótfalusi Kiss, the well-known printer mentioned the *Pax corporis* – with great reverence – as „the Bible of the human body.”

Kulcsszavak

Bázel, pestis, holisztikus, Erdély, dicsérő versek

Key-words

Basel, plague, holistic, Transylvania, laudatory poems

Azt, hogy Pápai Páriz Ferenc nagyenyedi orvos, filozófus, és professzor, minden – puritánus apjától, Pápai Páriz Imrétől örökölt, mély kegyessége mellett – egyik legkorábbi holisztikus szemléletű gyógyítónk, tudósunk is volt, munkásságának sok elemzője leírta. Igaz, nem pontosan ezt a kifejezést használva. Azt azonban mindnyájan egyértelműen hangsúlyozták, hogy a test és a lélek békéjét egymástól el nem választó gondolkodó és orvos volt ő, méghozzá nem is kizárólag a témát nevesítő és központi témául választó *Pax corporis* és *Pax animae* lapjain. Életpályájának ezt a „test-doktora-lélek doktora” kettősségét már egy nevezetes, régi kiadvány, a *Nagyenyedi album* három szerzője, három dolgozata is hangsúlyozta; Szigethy Lajos történetesen úgy, hogy magát Pápai Párizt ábrázolta a testi és lelki erények ékes példajaként:

„Csernāti örökébe még nála is kiválóbb utód lépett, az enyedi nagy tanárok sorában is a legnagyobb: Pápai Páriz Ferenc, Apáczai méltó tanítványa, a test és a lélek minden kiválóságaival megáldott férfiú.”¹

Hatvan évvel később Vita Zsigmond így írt esszéjében, *Az enyedi kohó*-ban: „De nemcsak a testre gondol, hanem a lélekre is, és azt mondja [Pápai Páriz], hogy az egészség »igazi fundamentuma a lélek csendessége.«”²

Mielőtt részletesebben belemerülnénk a *Pax animae*-nak az emberi testtel is foglalkozó részleteiben, továbbá a *Pax corporis* lelki étellel kapcsolatos vonatkozásiban, legalább futólag utaljunk két olyan Pápai Páriz-műre, amelyek *címükben* és vállalt témájukban – látszólag – ugyan nem ezt a test-lélek egymásrautaltságot teszik a középpontba, mégis ugyanezen alapelveket képviselik. Az első egy jóval későbbi a *Sír békéje*-kötetben, a *Pax sepulchri*-ban olvasható: „Mennyiszer vagyon kiváltképen nagy Dög-halálnak idején, hogy a’ Prédikátorok el-halnak, vagy hozzád nem érkeznek, a’ mikor minden sziv a’ tanításra, vigasztalásra is igazgatásra áhétozik. Olyankor ki-ki ez együgyü Könyvetskéből maga magának vigasztalást nyújthat.”³ Itt Pápai Páriz Ferenc voltaképpen nem tesz egyebet, mint azt, hogy a jóval korábbi, a *Pax corporis*-ban hangsúlyozott öngyógyítást tömeges veszélyeztettség – pestisjárvány – idején javasolja megerősíteni a lelki öngyógyítással is, ha már a fekete halál a hivatásos lelki gondozók, a lelkészek közül ugyancsak szedi áldozatait. Erről a test-lélek kettősségről még egy olyan, vállaltan alkalmi művében sem mond le, amikor a Bethlen-familia felkérésére 1703 tavaszán megírja *Izsák és Rebeka* című biblikus lakodalmi darabját. Bár főrangú ifjú párhoz és atyafiságához szól, itt sem fukarkodik a test és a lélek *együttes egészségére* vonatkozó tanácsokkal, kitér az ételben-italban tobzódás veszélyeire éppúgy, mint a házas emberek és asszonyok kicsapongásaira, „fűzfa hiten”, azaz nem Isten előtt kötött új kapcsolataira.⁴

¹ SZIGETHY Lajos, *A Nagyenyedi Bethlen Kollégium története = Nagyenyedi album*, szerk. LUKINICH Imre, Kiadja a Nagyenyedi Bethlen Kollégium volt diákjainak testvéri egyesülete, Bp., 1926, 147. – Hasonló jellemzéseket olvashatunk ugyanitt: SZÖNYI Sándor, *A Bethlen Kollégium tanárai (176–179.)* továbbá CSÜRÖS István, *A Bethlen Kollégium jóltevői (202.)* című áttekintésében is.

² VITA Zsigmond, *Egy orvos a test és a lélek békéjét keresi = Uő., Az enyedi kohó*, Bp., Magvető, 1986, 186

³ PÁPAI PÁRIZ Ferenc, *Pax sepulchri. Az az: Idvesség és igen szükséges elmélkedés arról, miképen kellessék embernek mind keresztyénül élni, mind pedig idvességesen meghalni* Kolozsvár, Református Kollégium, 1766, B 6v.

⁴ Erről bővebben: PETRÓCZI Éva, *Biblicitás és kora újkori erdélyi valóság Pápai Páriz Ferenc lakodalmi színdarabjában = Uő., Holt költők társaságában*, Sárospatak, Hernád, 2014 (Nemzet, egyház, művelődés, 9), 80–94.

1. ábra Pax kötetei Pápai Pariz Ferencnek

Arra, hogy a fiatal erdélyi magyar orvostudor, Pápai Páriz Ferenc 1680-ban *Pax animae* címmel tolmácsolja majd egy Angliában menedéket lelt hugenotta lelkészcsalád sarja, Peter Du Moulin (1601–1684) Oxfordban tanult teológus lelkigondozói traktátusát, már addigi munkásságában is számos előjel mutatkozott. Alig öt évvel korábban, amikor legfőbb bázeli mesterét, Johannes Henricus Glaserus (1629–1675) orvosprofesszort elbúcsúztatta, már ezt a gyászbeszédét is átszövik a test és a lélek közötti összefüggésekre való hivatkozások. Búcsúbeszéde kezdetén többek között ezt írja Glaserusról: „Az étkezésben annyira mértékletes, hogy sosem kelt fel jóllakottan az asztaltól, mert nem feledkezett meg az arab bölcs mondásról: akik az étel megrágását elmulasztják, saját lelküket gyűlölik.”⁵

A folytatásban pedig külön is kitér arra, hogy Glaserus nem csupán iskolateremtő anatómus (ha úgy tetszik, egy korai svájci Szentágothai János!), sebész és botanikus és gyakorló orvos volt, de paciensei lelkének elkötelezett gyógyítójaként – voltaképpen pszichiáter is: „Amit annyi beteg megvizsgálásából, azok állapotának rosszabbra vagy jobbra fordulásából, a különböző vérmérsékletek, szenvedélyek, testalkatok, ízlések, szokások, főleg a betegségek és tüneteik csodálatos változatosságából... összegyűjtöttél...”⁶

A *Pax*-sorozat nyitó darabjáról az 1680-as esztendőben, két enyedi tűzvészből családosan kimenekedve, Pápai Páriz naplójában csak ennyit jegyzett fel: „Edálám ez esztendőben a Pax Animaet.”⁷ Ez az egy mondatban megemlített editio princeps Kolozsvárott, Veresegyházi Szentlyel Mihály nyomdájában jelent meg, az Apafi-házaspár támogatásával, akiknek ő nem csak háziorvosa, de sok tehertételtől, például a nagyon gyakori gyermekvesztéstől dúlt lelkük gyógyítója, gondozója is volt. Szállási

⁵ PÁPAI PÁRIZ Ferenc, *A Glaserus-i Szent Hagyaték*, kiad. SZIGETHY Gábor, Bp., Magvető, 1982 (Gondolkodó magyarok), 31.

⁶ Uo., 38–39.

⁷ PÁPAI PÁRIZ Ferenc, *Életem folyása = Uő., Békességet magamnak, másoknak*, kiad. NAGY Géza, Bukarest, Kriterion, 1977, 172.

Árpád egyik rövid írásában jó orvosi magyarsággal: „perszuáziós pszichológiai trankvilláns textus”-nak nevezte ezt a művet.⁸

Jómagam ezúttal a második, 1775-ös kiadást forgattam, Kolosvári István nagyenyedi professzor versezete ebben is olvasható:

„A' lélek munkáit
A' testnek mozgásit
Ha vennők különbségben,
A' jót ki bennünk van
Közölhetnök bátran
Másokkal ez életben.”⁹

A terjedelmes kötet gazdag anyagából olyan példatár állítható össze, amelyben a szerzőhöz mindvégig hűséges fordító a lélek torzulásait minden esetben testi szimptomákkal párosítja. Mutatós lenne egy olyan kis elmélet, miszerint ezek az emberi fizikumot is érintő exemplumok mind a mi Pápai Párizunk tollából származtak, de – sajnos – ez nem így van. A továbbiakban, ha nem is minden, itt bemutatásra kerülő idézet, de legalább néhány esetében lábjegyzetben közlésre kerül a többnyire csaknem hajszal pontosan egyező francia szöveg. De nézzük a szemelvényeket: „...a háborús és gonosz lélek nem tudgya megkóstolni, hogy jó legyen az Úr, I. Pét. 2,3, és az jókat gonoszokra fordította, valamiképpen a máj a' forró hideglelésben a' tápláló jó eledelkkel még inkább meg-gyúlad.”¹⁰ A következő részlet pedig, a méltatlan uralkodói pompát jellemzi, az ékes korona alatt fájó királyi fő betegség-metáforájával: „A nélkül [t. i. a lelki békesség nélkül!] minden tisztességnek és gazdagságnak pompája tsak olyan, mintha az rettenetes fájdalomban való főre aranyas és drága gyöngyös ékességet tennél.”¹¹

A szöveg egy jóval későbbi pontján, az első könyv tizedik részében ismét a táplálkozás kerül a szöveg középpontjába. Ez természetesnek is tekinthető, hiszen a tizenhetedik században az orvosi elméletek és az orvosi gyakorlat tetemes része a többihez képest jóval ismertebb és felderítettebb emberi emésztőrendszer körül zajlott:

„Mert valamint-hogy az egészséges test kívánsággal vészi-bé az ő eledelét, úgy a jó lelkek-is szent kívánsággal adgyák reá magokat a jó tselekedtekre.”¹² A folytatás, az érvelés kibontása különösen érdekes: ennek a részletnek az értelmében a testet és a lelket is folyamatosan kell táplálni, sem az étkezések, sem a jó cselekedetek nem „hagyhatók abba”, mert az mindkét szférában működési zavarokhoz vezet: „De mint-hogy egy eledel nem elég mind örökké, hanem minden nap újjonnan táplálódnunk kell, másképpen testünk el-szakaszodik, és rövid időn meg-hal, úgy a jó tselekedetek gyakorlásának-is szüntelen kell lenni, és ha azt félbe-félbe hadgyuk, sok időnkig el-vész kívánsága, és így a' hitnek pulsusa igen gyengén kezd fel verni, nem különben, mint egy lassu hideg lelésben.”¹³

A második könyv első részében azután elérkezünk egy olyan idézethez, amely a francia eredetiben a 78., míg a második, a puritán fordítók óta megszokott, hagyományosan bővebb magyar szövegben viszont csak a 100. oldalon található: „...mert a kegyesség által meg nem ízenteltett [ízésített!] okosság szintén

⁸ SZÁLLÁSI Árpád, *Pápai Páriz Ferenc és a Pax animae*, Orvosi Hetilap, 119(1978), 210–211.

⁹ PÁPAI PÁRIZ Ferenc, *Pax animae. Az az, A' lélek bekessegeröl, es az elme gyönyörüsegeröl való Tracta*, Kolosvárat, a Ref. Collégium betűivel, 1775, §§ 8r.

¹⁰ Uo., 3.

¹¹ Uo., 5.

¹² Uo., 87.

¹³ Uo., 87.

olly veszedelmes, mint a' meg nem készített Antimonium (Piskóltz), vagy Mercurium.”¹⁴ Ez a titokzatos „Piskóltz” nem egyéb, mint a szörp-tartósítás egyik klasszikus vegyszere, a borkő, amelyet a hoemopata orvosok mind a mai napig használnak. Ez a periódusos rendszer 51. eleme. A „Mercurium”, azaz a higany pedig a régi időkben a szifilisz gyógyszere volt.¹⁵ Azt talán mondanunk sem kellene, hogy a szárazabb „car la raison non sanctificée par la piété”, a magyar változatban „mert a kegyesség által meg nem ízeltett okosság”-ként jóval távlatosabbnak, kifejezőbbnek, egy dimenzióval gazdagabbnak, költőibbnek hangzik, mint az eredeti szöveg.

A második könyv negyedik részében ugyancsak valósággal összeér a testi, az anyagi világ és a lelki; ezúttal a morális vonatkozásokat hozva előtérbe: „Olyan a' gazdagság a' betsületnek, mint a' tsont 'a húsnek, mert a' tartya azt meg.”¹⁶

Kitüntetett figyelmet érdemel a továbbiakban a *Pax animae* azon részlete, amely a szépség témájával foglalkozik, komoly különbséget téve az ideigvaló, a romlandó testi szépség, s a lélek maradandó szépsége között. Ezt az érvelést olvasva ismét eszünkbe juthatnak Pápai Páriz Ferenc *Izsák és Rebeka házassága* című lakodalmi színdarabjának nagyon hasonló tartalmú erkölcsi intelmei: „A' szépség első tekintettel mingyárt kellett magát, és a belső szépségről is alkalmas bizonyosságot téssen. A' szépség jele a' természeti jósnak. A' szép villogó szemek, az ember gyenge teste... megannyi jelei a rend szerént a' vidám és jó állapotjában való léleknek... Az, hogy a kevélység együtt jár a szépséggel, nem ennek az ő természetiből, hanem csak történet szerént esik. Mert holott a' szép embereket minden ditsíri és tsudálja, nem kell tsudálni, ha el-hiszik magokat, mivel sok munkával jár az ő szépségeknak meg-tartása, mossák, szappanozzák magokat.”

A második könyv 8. részében nagyon sajátos okfejtéssel találkozunk: Pápai Páriz egészen másként értékeli a humorról, nevetéssel elviselt testi kínokat, mint az manapság szokásos. Ő nem hősies magatartást lát ebben, hanem a testi kínok táplálta tébolyt: „A' ki azt vallja, hogy a fájdalom nem gonosz akkor-is, mikoron azt szenvedni testében, és az árénának, s' köszvénynek kinnyaiban erőlteti magát a' maga megtartóztatására és nevet akkor, mindön jajgani kellene, nem egyebet tselekszik, hanem erővel öregbíti fájdalmát és nyavalyájához bolondságot töld.”¹⁷

A *Pax corporis* második könyvének tizenkettedik részében a mai olvasó számára is világossá válik, hogy Pápai Páriz teológiai stúdiumait legalább olyan komolyan vette, mint bázeli orvosi tanulmányait. Ebben a részletben ugyanis a betegségeket úgy mutatja be, mint a bűn legfőbb megfékezőit, az embert az Isten által a kijelölt útra visszavezető erők egyikét: „Ez kegyelem által a' betegségek le-török szarvát a' kevélységnek, meg-óltyák a testi kívánságokat, el-fordíttyák a' szívet e' világ szeretetitől, és az igazságnak éhezését és szomjúhozását szerzik.”¹⁸

A Harmadik könyv számos epizódjában a szerző még ennél is tovább lép. Az itt következő idézetekben konkrét, egy-egy szervhez, szervrendszerhez kötött betegségek tüneteivel találkozhatunk, olykor a mai olvasó számára naivnak tűnő, de sok bölcsességet is tartalmazó megfigyelések formájában. Különösen is magával ragadó a második részben olvasható, emocionális alapú, s így szokatlan

¹⁴ Uo., 100.

¹⁵ Az eredeti francia szövegben ugyanitt ez olvasható: „Car la raison non sanctificée par la piété, est aussi dangereuse que le Reagal et le Mercure non prepare.”= *Traité de la paix de l'ame, et du contentment de l'esprit*, Pierre DU MULIN, le Fils, Chez Jacob van Ellinkhuysen, a la Haye, 1720, 78.

¹⁶ PÁPAI PÁRIZ F. i. m. 119.

¹⁷ Uo., 152.

¹⁸ Uo., 187.

keringélmélet: „A’ szeretet annak az erekre hirtelen ki-oszlásától, a’ Reménység pedig a’ fő fölé való felszállástól vagyon”¹⁹

E gondolat mentalitásbéli és logikai rokona pedig így hangzik, a harmadik könyv 11. részében: „Mit cselekednék a’ harag külsőképpen mikor ugyan felforrasztja az embert. Mert mikor a’ bilis, vagy epe-sár a’ vér közé elegyedik, ottan a’ harag is bé-férkezik a lélekben...”²⁰ Végül egy utolsó, az eddigiektől nagyon különböző *Pax animae*-szemelvény, amelyben Pápai Páriz frappáns párhuzamot von a poézis túlzott élvezete és az édes ételek okozta csömör között: „A’ Poesis vagy vers szerzés igen gyönyörködteti az embert, tsak hogy egy végben nem kell sokáig rajta ülni, mert úgy únalmat szerez, mint az édes étel, ha sokat éznek benne. Sokkal nagyobb gyönyörűség ezt olvasni, mint szerezni ’s írni.”²¹

Ezeknek az idézeteknek az ismeretében nehéz elképzelni, ugyan mi is ingerelhette a nagyenyedi diákságot egészségükre és szellemi-lelki jól-létükre leginkább odafigyelő professzoruk, a test és a lélek bajainak érzékeny doktora ellen? Nagy Levente szerint a feszültségek forrása elsősorban az volt, hogy Pápai Páriz a peregrinus-évei alatt megszokott európai normákat akarta meghonosítani az öntörvényűbb, érdekesebb enyedi diákközösségben: „Pápai, aki teljes mértékben szinkronban volt a korabeli Európa kulturális, teológiai, egyház- és iskolaszervező elveivel, ugyanezt a gyakorlatot kívánta folytatni Enyeden is. A diákok részéről szinte természetes, hogy igyekeztek ellenállni ezeknek a törekvéseknek, és foggal-körömmel védeni a diákság régi arany szabadságát.”²² Ugyanezt a magyarázatot olvashatjuk több helyütt már évtizedekkel korábban is, a Jakó Zsigmond-Juhász István szerzőpáros könyvében: „A diákközösség a maga együttesében a legszabadabb microsocietas volt a Habsburg-kori nagyfejedelemség történetében.”²³ Ezen általános megállapítás előtt néhány lappal pedig ezt olvashatjuk, konkrétan Pápai Páriz méltatlan feljelentésére, bepanaszolására vonatkozólag: „A kollégium történetének fájdalmas pontja, hogy e bizalmatlanságok a Kollégium egyik legkiválóbb professzora, Pápai Páriz Ferenc elleni panasziratokhoz vezettek. De az ifjúság kíméletlenségének dokumentumai kétségbevonhatatlanul a diák „societas” védelméből születtek.”²⁴

Ezidáig Pápai Páriz Ferenc a lélek egészségével foglalkozó könyvének az emberi testre vonatkozó kitérőit vizsgáltuk meg, a továbbiakban viszont az „iker-könyv”, a sokkal többször – orvostörténészek, gyakorló orvosok által is – elemzett *Pax corporis* azon helyeire térünk ki, amelyekben a szerző a testi betegségek és gyógymódjaik mellett kitér a lelki vonatkozásokra is. Azaz: most eddigi szemelvénygyűjteményünk *fordítottja* következik, hogy a két példatár segítségével fel tudjuk idézni Pápai Páriz, mint korai holisztikus gyógyító alakját. Gyűjtésünk alapjául a *Pax corporis* negyedik, 1701-es lőcsei kiadása szolgált. Első példánkban a szerző Krisztus egyik nevezetes gyógyítását, a vak szemének „látóvá tevését” elemzi, a bibliai történet felidézésén túl kitérve arra is, hogy saját kora szemészeti gyakorlatában a szembetegségeket sikerrel vélték kezelni tiszta, éhgyomorra keletkező emberi nyállal: „A’ Christus ama’ vakon született embert akarván gyógyítani, nem kapa akármí sárt elő, hanem a’ maga nyálával tsinála porból sárt, s’ azzal kené meg szemeit. Igaz dolog, hogy ennek lelki értelme is vólt, jelentvén, hogy a’ lelki szemnek

¹⁹ Uo., 267.

²⁰ Uo., 369.

²¹ Uo., 641.

²² NAGY Levente, *Tanársors a nagyenyedi kollégiumban: Nadányi János és Pápai Páriz Ferenc esete = Egyház, társadalom és művelődés Bod Péter korában*, szerk. GUDOR Botond, KURUCZ György, SEPSI Enikő, Bp., L’Harmattan–KRE, 2012 (Károli könyvek. Tanulmánykötet), 83.

²³ JAKÓ Zsigmond–JUHÁSZ István, *Nagyenyedi diákok*, Bukarest, Kriterion, 1979, 24.

²⁴ Uo., 18.

vakságában nintsen jobb szem gyógyító ír a' Christus szájából ki-jövő beszédnél. De az-is való dolog, hogy az ember éh-nyála igen jó a' szemnek sok nyavalyáiban."²⁵

A Fő-Szédelgésről címet viselő alfejezetben a szerző arra figyelmezteti olvasóit, hogy a szédülés gyakran a szangvinikus, könnyen dühbe guruló alkatú embereket sújtja, tehát az öngyógyítás első lépcsőfoka az önfegyelem. Nincs ez másként a 21. században sem: „Minden fel-háborodástól, elmebusulástól, haragtól 's egyéb indulatokodástól ojjá igen, mint a' tüztől, nagy kárával is az ilyen ember magát."²⁶ Érdekes, a mai orvosi gyakorlatban már ismertetlen az az érvelés, is, amelyet Pápai Páriz az ájulással kapcsolatban ír. Ha manapság valaki elájul, elveszíti az eszméletét, legfeljebb diagnosztikai gépek sokaságára kapcsolják, de a jelenség lelki okairól többnyire minimális szó esik. *A Pax corporis*-ban azonban igen: „Az *El-ájulásról* vagy *El-halásról*: OKAI: 'E nyavalyára sok dolgok adhatnak okot; 's egy szóval mind azok, valamelyek az éltető és elevenítő spiritusokat fogyatják, vagy pedig azonokat a' Szüben megfogyatják: minémű a' hosszú ideig való alatlanság [kialvatlanság!], szomorúság, nagy félelem, fájdalom."²⁷ Ugyancsak érdekes Pápai Páriznak a menstruáció kimaradásához fűzött elmélete; ha a nőgyógyászok nem is, de a homeopata orvosok bizonyára egyetérteneznek vele: „A Hó-Szám megrekedésének külső okai is lehetnek... hosszas busulás, félelem, 's a többi: mellyek mind hütik és sűritik a vért, 's fogyatják az erőt, melly a' természetet tisztulásra segiténé."²⁸

A Pax corporis-t nem csupán a kora újkor egyik legnagyobb hatású orvosi kézikönyvének tartják, hanem egyszersmind a legkorábbi magyar gyermekgyógyászati munkának is. Ezek a gyermekek gyógyítására vonatkozó kitérők nem csupán szaktudásról, de egy sokgyermekes apa gyermekszeretetéről is tanúskodnak. Különösen igaz ez a nyugtalan álmú és álmatlan gyermekekről írott részletre. Az utóbbinál különösen is rokonszenves, s mindmáig étvényes az az intelem, hogy az álmatlanság okát kell megkeresni, s nem a gyermeket kell nyakra-főre elbódítani: „Néha nagy Alatlanság vagyon és tart sok ideig az apró gyermekeken? melly-is vagy Forrózástól, vagy Has-fájástól, és afféle keserű páráknak a' Gyomorból a Fejekre felemelkedésétől, ez az Agykérnek [agykéregnek!] feszítetéstől vagyon... Itt-is azért a' nyavalya okára kell vigyázni; nem kell mindjárt valami altatóval el-bódítani a' Gyermek Fejét, melly miatt a' Nyavalya-is ki szokta rontani."²⁹

Mindezek után nem haszontalan áttekintenünk azt sem, hogyan értékeli két jelenkori neurológus, Bereczki Dániel és Szattmári Szabolcs a *Pax corporis*-ban leírt neurológiai kórképeket. Fő témánk, a test versus lélek téma mellett maradvá, a két orvos-szerző nyomán a *Pax corporis* negyedik kiadásának szövegéből a fantomfájdalomra vonatkozó megállapításokat idézzük először: „A fájdalom pszichés vonatkozásait is lényegesnek tartotta, ez tükröződik a *Pax corporis* ... ajánlóleveléből, ahol a fantomfájdalomról is ír: »Mert ugyanis tulajdonképpen nem fáj sem fejünk, sem kezünk, sem lábunk, hanem egyedül a lélekben van a fájdalom, ... és hogy tagainkat mondjuk fájni, nem annyira úgy vagyon az, mint tetszik. Mert esik olyan példa: valakinek ellövik a lábát, az mindjárt elájul, semmit benne nem tud, lábát

²⁵ PÁPAI PÁRIZ Ferenc, *Pax corporis*, az-az: az emberi testi nyavalyáinak okairól, fészkeiről, s azoknak orvoslásának módgyáról való tracta, Lócse, Brewer, 1701, A 3r. (RMK I. 1636.)

²⁶ Uo., 9.

²⁷ Uo., 219–220.

²⁸ Uo., 219–220.

²⁹ Uo., 322–323.

azonban az ájulás alatt békötik: minekutána eszére jó, ha kérdik, hol fáj, azt mondja, fáj a lába feje; holott régen oda vagyon, elsodortatta az ágyúgolyóbis, melyet ő azután tud meg.«³⁰

A mai orvos-szerzőpár méltatja nagy elődje és erdélyi honfitársa megfigyeléseit a fejfájással, az epilepsziával és a gutautéssel kapcsolatban is. Kiemelik továbbá, hogy ő, jó három akkori emberöltővel James Parkinson előtt, pontosan leírta a Parkinson-kór tüneteit.³¹ Éppen egy évvel a két neurológus után egy egészen más szakterület képviselője, Matekovits György fogorvos-professzor is megszólalt, természetesen a *Pax corporis* fogászati vonatkozásait elemezve. Akad a Pápai Páriz-féle kezelési javaslatok között olyan is, amelyet egy mai tekintélyes szakember is elfogadhatónak tart, például egy növényi alapú gyulladásgátló, összehúzó szert, amelyben az „asszú harangvirág levelé”-t is felhasználhatja az ínygyulladásól szenvedő beteg.³² Matekovits is mindvégig a test-lélek kettőséget hangsúlyozza dolgozatában (a fogorvoslásban ez mindmáig fontos szempont!), s a *Pax corporis*-t „a magyar orvoslás Corvinájá”-nak nevezi.³³

Vita Zsigmond nem orvos, hanem művelődéstörténész volt ugyan, de a *Pax corporis*-kiadásokról szóló tanulmányainak megállapításai összecsengenek a neurológus szerzőkével, s a fogorvos professzoréval is. Vita, Nagyenyed szülőteként, egykori Áprily-tanítványként ugyancsak hangsúlyozta a szerző munkásságát mindvégig jellemző testre-lélekre figyelés következetes kettősét: „De nemcsak a testre gondol, hanem a lélekre is, és azt mondja, hogy az egészség igazi »fundamentuma« a lélek csendessége. Az orvostól a kortársak is azt várják, mint az a Pápai Párizhoz intézett versekből is kitűnik, hogy az orvos a lélek békéjére, nyugalomra is figyelmeztessen, a test és a lélek egészségét egyaránt szolgálja.”³⁴

Pápai Párizról így ír Kapronczay Katalin: „Rendkívül küzdelmes, tragédiákkal teli életében az egyéni harmónia keresése mellett arra törekedett, hogy kortársait is megtanítsa [René Descartes szellemében! P. É.]– könyvein és írásain keresztül – a test és a lélek kiegyensúlyozott békéjének megteremtésére.”³⁵

Végezetül a Pápai Páriz kiválóságát dicsérő korabeli versek közül idézzük három kortárs, Szatmár-Némethi Sámuel nagyenyedi, Csepregi Turkovics Mihály kolozsvári professzorok és a baráti tipográfus (és paciens!) Tótfalusi Kis Miklós néhány sorát:

„Ritka dolog, Lélek és Test orvoslását
Együtt fel-találni, de itt leled mássát.” (Sz. Némethi)

„Testnek a’ Lelken semmi ereje,
Lélektől a’ Test függjön mindenbe:
A’ Lélek nézzen maga tisztire,
A’ Test vigyázzon bölts Vezérére.”
(Csepregi T.)

„Mint Biblia lelkednek,
Ollyatén ez testednek.”
(Tótfalusi Kis)

³⁰ BEREZKAI Dániel–SZATHMÁRI Szabolcs, *Pápai Páriz Ferenc és a neurológia*, Orvostudományi Értesítő, 84(2011), 1. sz., 42.

³¹ Uo., 43.

³² MATEKOVICS György, *A Pax Corporis a fogorvos szemével*, = Magyar Orvosi Nyelv, 9(2009), 1. sz., 28.

³³ Uo.

³⁴ VITA Zsigmond, *Pápai Páriz Ferenc Pax corporis-ának különböző kiadásai*, Orvostörténeti Közlemények, 25(1962), 151.

³⁵ KAPRONCZAY Katalin, *A magyar nyelvű orvosi szakirodalom Magyarországon = A magyar orvosi nyelv tankönyve*, szerk. BÖSZE Péter, Bp., Medicina, 2009, 123.

2. ábra Pápai Pariz Fenec